

BOLA TARBIYASIDA SINIF RAHBARINING ROLI.

Shomurodov Mahkam Nizom o'g'li
Samarqand viloyati Urgut timani 32-
umumiy o'rta ta'lim maktabining Biologiya
fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola bola tarbiyasida e'tibor beriladigan jihatlar, muhitning ahamiyati, tarbiyada qadriyatlarning o'rnini, ota-onalarning tarbiyadagi ma'suliyati, sharq mutaffakirlarining tarbiya haqidagi fikrlari keltirilgan

Kalit so'zlar: tarbiya, muhit, bola, axloq, jamiyat, faoliyat, rivoj, ma'lumot, ta'lim, farzand, shaxs, avlod, qadriyat, dunyoqarash.

Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot, yo najot- yo halokat, yo saodat yo-falokat masalasidir. (Abdulla Avloniy)

Tarbiya — shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon; insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora tadbirlar yigindisi. Tarbiya insonning insonligini ta'minlaydigan eng qad. va abadiy qadriyatdir. Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam vajamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqasiga o'tadi. Tor ma'noda tarbiya shaxsning jismoniy rivoji, dunyoqarashi, ma'naviy axloqiy qiyofasi, estetik didi o'stirilishiga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni anglatadi. Buni oila va tarbiyaviy muassasalar hamda jamoat tashkilotlari amalga oshiradi. Ta'lim va ma'lumot olish tor ma'nodagi tarbiya ichiga kirmaydi. Lekin har qanday tarbiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq holdagina mavjud bo'ladi. Chunki ta'lim va ma'lumot olish jarayonida shaxsning fakat bilimi ko'payibgina qolmay, balki axloqiy ma'naviy sifatlari qaror topishi ham tezlashadi. Yomon bola yoki bolalar bo'lmaydi. Lekin yomon o'qituvchi yoki yomon ota va ona bo'ladi. Farzand dunyoga kelar ekan undan beg'ubor inson bo'lmaydi. Xalq tilida "farishtadek beg'ubor" iborasi bejiz aytilmagan. Ana shu beg'ubor farishta umrini oxirigacha ana shunday qolsachi, yo'q unda hayotning mazmuni bo'lmaydi. Har bir ota-ona farzandini kamolini ko'rishni hohlaydi. Avallo tezroq ko'z qilishi, gapirishi, bog'chaga borishini, so'ngra maktabga bo'rishini, besh baho olishini, ustozdan rag'bat olishini xullas aytaversam adog'i yo'q. Har bir ota-ona farzandim hech kimdan kam bo'lmasin deb harakat qiladi. Lekin ota onalar bir xil bo'lmaganidek bolalar ham bir xil bo'lmaydi. Chunki bolalar o'sib ulg'ayish chog'ida ularni o'zlari yashab turgan muhit tarbiya qiladi. Ularni qanday yoki kim bo'lib voyaga yetishlarida ular yashagan muhit tarbiyachi vazifasini bajaradi. Tarbiyachilar yaxshi va yomon tarbiyachi bo'lganidek, muhit ham yaxshi va yomon muhitga bo'linadi. Yaxshi muhitda

yaxshi insonlar yetishib chiqadi,yomon muhitda yomon insonlar yetishib chiqadi degan fikrga odatlanib qolganmiz.To'g'ri muhit bolaga o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi.Lekin bolani muhit tarbiyaqiladi degan fikrga har doim ham qo'shilib bo'lmaydi. Qanday inson bo'lib shakllanish har kimni o'zigagina bog'liq.

Mirzo Ulug'bekning oila muhiti sog'lom avlodni yetishtirish haqidagi fikrlari shundan iboratki, alloma uqtirishicha, bolaning bilim olishga bo'lgan qiziqish, havasni oshirishda u tarbiyalanayotgan muhit muhim o'rinni egallaydi. Oilada ota-onalar ayniqsa o'qimishli ota-onalar o'z farzandlarining haqiqiy inson bo'lib kamol topishlariga alohida e'tibor berishlari lozim.Yaxshi oilada yetishib chiqqan yomon farzandlarni uchratganimizda hayron bo'lamiz. "Unga nima yetishmaydi ?"degan savol berib qo'yamiz ichimizda. Hech bir inson borib undan,hattoki ota-onasi, yaqinlari ham "Senga nima yetishmaydi?" degan savolni bermaydi.So'raganlari ham savolni noto'g'ri berishadi"Senga nima kerak, sen uchun hamma narsani muhayo qilib qo'ygan bo'lsam."degan ta'nalarni qilishadi. Bu ta'nalarni eshitgan bolada norozilik uyg'onadi, hayotga bo'lgan qiziqishi so'nadi.Ibn Sino bola tarbiyasi va tarbiya usullari haqida qimmatli fikrlarni bildirgan. Ibn sino bolaning axloqiy tarbiyasi haqida bildirgan fikrlarida bolaning kamchiliklarini tuzatishga qodir ota-onadir. Axloqiy tarbiyada eng muhim vositalar bolaning nafsoniyatiga, gururiga tegmagan holda, yakkama-yakka suhbatda bo'lish unga nasihat qilishdir.Niholni parvarishlashda bog'bon unga qanchalik mehr va e'tibor ko'rsatsa, farzand tarbiyasida ham ana shunday ma'suliyat ta'lab etiladi. Yosh niholni parvarishlar ekansiz, uning vaqtida suvini, o'g'itini, yorug'ligini berish bilan birga zarur hollarda keraksiz shohlarini ham olib turishga to'g'ri keladi. Agar shunday qilmasangiz siz parvarishlayotgan niholdan siz kutgan natijani ololmaysiz.Men ish faoliyatim davomida har hil muhitda tarbiyalangan bolalarni ko'rdim. Lekin ularni yaxshi va yomonga ajratib emas, aksincha bir xil tarbiyalashga harakat qildim. Hozirda men qo'llagan usuldan tarbiya topgan bolalarni hayotda o'z o'rniga egaliklarini ko'rib xursand bo'lib ketaman. To'g'ri ular biror korxonani rahbari yoki oliy ma'lumotli bo'lib yetishmasliklari mumkin, muhimi jamiyatga foydasi tegadigan yaxshi insonlar bo'lib yetishsalar kifoya. Boshlang'ich sinfdan yuqori sinfga o'tganlaridan so'ng, ular orasida" a'lochi va ikkichi o'quvchi" degan tushuncha bo'ladi. Men birinchi o'rinda o'quvchilar ongidan ana shu tushunchani olib tashlashga harakat qilaman. Chunki a'lochi degani bu hamma narsani to'liq biladi hech qanday kamchiligi yo'q degani emas. Ikkichi degani hech narsani bilmaydi, umuman yaxshi tomoni yo'q desak adashamiz. Bizning vazifamiz har bir bolaga shaxs sifatida qaray olishimizda.Ular orasida ko'p maqtov eshitgan, tinimsiz rag'bat olib turgan o'quvchilar, har doim dakki eshitgan,o'rtoqlari e'tiboridan chetda qolgan o'quvchilar bilan tenglashtirilsa boshida xafa bo'lganlarini ochiqdan ochiq ko'rsatishadi. Bunday hollarda tarbiyachidan cheksiz sabr talab etiladi. Ko'proq e'tibordan chetdagi o'quvchilarni arzimagan yutug'ini yuqorilarga ko'tarib tez tez

maqtab turlsa , ularning hayotga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshirgan bo'lamiz. Ular hech kimdan ko'rmagan e'tiborlarini sizdan ko'rganliklari bois siz ular uchun ideal insonga aylanasiz. Yaxshi o'quvchilar endi bunday "nohaqlikni" avval boshdan to'g'ri qabul qila olishmaydi. Lekin bunday vaziyatda siz mehr va e'tiboringizni to'g'ri taqsimlay olsangiz, siz albatta maqsadga erishasiz. Ular endi faqat maqtoqlar eshitishga emas, balki o'z kamchiliklari xaqida ham bilishga ko'nikishlari zarur. Har bir sinfda bo'lganidek to'polonchi bolalarga dakki berishga shoshilmang. Ularni o'z holiga qo'ying, biroq siz bu vaziyatdan to'g'ri foydalanishingiz kerak. Siz ularni koyimay, ularni hammadan ortiq yaxshi ko'rishingizni, agarda kim ularni yomon o'quvchi deyishsa albatta ularni himoya qilishigizni, "sen yaxshi insonsan va shunday bo'lishga harakat qilyapsan" deb tez-tez eslatib turishingiz kerak. Ba'zida "quloqsiz " bolalardan shikoyat qilamiz. Mayli ular sizni aytganlaringizni o'z vaqtida bajarmas, buning uchun asabiylashmaslikka harakat qiling. Chunki ularga siz aytayotgan nasihatlar u uchun keraksizdek tuyuladi. Lekin vaqti kelib siz aytgan gaplarni mag'zini chaqadi va ularga amal qila boshlaydi. Ular o'zlarini ichidagini tashqariga chiqargilari kelmaydi. Tarbiyachida ana shu ichki kechinmalarni o'qiy oladigan qobilyat bo'lish kerak. Bolalar yo'l qo'yadigan xatolarni jazolashga shoshilmaslik kerak. Aksincha ularning yechimini topishga, xatolarni qanday to'g'rilash kerakligi xaqida yo'l yo'riq ko'rsatishingiz kerak bo'ladi. Bu hayotda hech bir inson mukammal emasligini, kamchilik va xatolar barchada uchrab turishini, lekin hayotda tuzatib bo'lmas xatolar ham borligini, hech qachon bunday xatolarga yo'l qo'yish inson hayotini yaxshilik sari olib bormasligini tushuntirish lozim. Ana endi har bir sinfda bo'lganidek —liderl o'quvchilar xaqida gaplashsak. Ular uchun hayotda har doim ularning aytgani bo'ladi, har bir inson unga so'zsiz bo'ysunadi deb o'ylashadi. Ular o'ylashmaydiki hayot har doim ham tekis rovon emas. Hayotda o'zidanham zo'rrog'i ya'ni unga bo'ysunmaydiganlar chiqib qolganda zo'ravonlik qilishga harakat qiladi. Zo'ravonlik har doim ham masalani hal qilmasligini ular tushunishmaydi. Siz ularga birinchi o'rinda muomala madaniyatini, ya'ni yaxshi so'z, yaxshi muomala har doim insonni o'z o'rnini topishiga yordam berishini tushuntirish zarur. Har bir insonni hayotda yashashdan maqsadi har doim o'z o'rniga ega bo'lish kerakligini tushunishlari lozim. Ular uchun ko'proq real voqealarga asoslangan voqeiy hikoyalar aytib berish yaxshi samara beradi. Ular ko'p kitob o'qimasliklari mumkin, ammo siz aytgan hikoyalarni sevib tinglashadi. Buning uchun siz ko'proq kitob o'qishingizga, ular beradigan savollarga tayyor turishingizga to'g'ri keladi. Tarbiya har qanday jamiyat va har qanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodning, umuman, jamiyat a'zolarining Tarbiyasi bilan yetarlicha shug'ullanmagan mamlakat turg'unlik va inqirozga mahkumdur. Negaki, o'sishi va rivojlanishi uchun har qanday jamiyatda ham moddiy va ma'naviy boyliklar ishlab chiqarish. to'xtovsiz ravishda yuksalib borishi lozim. Buning uchun yosh avlod moddiy va ma'naviy boyliklar yetishtirishni ajdodlari darajasida, ulardan ham

yaxshiroq ishlab chiqara bilishlari kerak. Yosh avlodda ana shunday moddiy va ma'naviy qobiliyatlarni shakllantira bilish uchun esa, jamiyat uzluksiz ravishda samarali faoliyat ko'rsatadigan tarbiyaviy intlar tizimiga ega bo'lishi kerak. Hayot insonga bir marta beriladi. Uni qanday yashash insonni o'ziga bog'liq. Hayot beshavqat. Uni yengib o'tish uchun temirdek mustahkam sabr, tog'dek bardosh va metin iroda kerak bo'ladi. Hayotda o'z o'rniga ega bo'lish esa har bir insonni o'ziga bog'liqdi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.N.Forobiy — Fozil odamlar shahril
2. A.Avloniy — Turkiy Guliston yoxud axloqll,
3. R.Mavlonova, N.Raxmonqulova, N.Voxidova, K.Matnazarova — Pedagogika (Umumiy prdagogika nazariyasi va amaliyoti)